
FRIDRICH II. JEDINÝ

Filozof na pruském trůně

KAROLINUM

František Stellner

Fridrich II. Jediný

Filozof na pruském trůně

František Stellner

Recenzovali:

doc. PhDr. Kristina Kaiserová, CSc.

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D.

doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc.

Na obálce

Anton Graff, Fridrich II. s hvězdou Řádu černé orlice, 1781 (Graff, Anton, Kopie nach: Friedrich der Grose, GK I 2891. Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg. Photo: Wolfgang Pfauder)

Frontispis

Jezdecký pomník Fridricha Velikého na třídě Unter den Linden

(Foto: František Stellner)

Kniha byla podpořena z prostředků na institucionální výzkum Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pro rok 2026.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2026

Redakce Dita Křišťanová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Obálka a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2026

© František Stellner, 2026

Cover photo © Prussian Palaces and Gardens Foundation Berlin-Brandenburg, Wolfgang Pfauder, 2026

ISBN 978-80-246-6206-0

ISBN 978-80-246-6207-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

*„Je vladař vůbec člověk? Doberete se člověka, když ho sestavíte dohromady?
Je složený ze střepů a úlomků minulosti, z proroctví a snů svých předků.
Láme se v něm příboj dějin, hrozí, že ho jejich proudy odnesou pryč.
Jeho krev není jeho, je to krev z dávných časů.“¹*

Knihu věnuji své milované dceři Livii.

1) H. Mantelová: Zrcadlo, s. 319.

Obsah

Úvod	/11
Prameny a literatura	/14
Poděkování	/20
Ediční poznámka	/21

I. Potomek	/23
Pradědeček	/27
Dědeček	/32
Rodiče	/43
Dětství	/57

II. Dědic	/69
Hledá se nevěsta	/69
Útěk	/77
V provincii	/87
Nevěsta	/91
Idyla v Rheinsbergu	/99

III. Hlava rodu	/115
Královny	/121
Vilemína	/131
August Vilém	/137
Nástupce	/143
Jindřich	/156
Severská lvice	/163
Zbylí sourozenci	/172
Němečtí švagři	/176

IV. Válečný král /183

Vojevůdce /183

První slezská válka /200

Druhá slezská válka /210

Sedmiletá válka /220

Bramborová válka /272

V. První úředník /283

Osvícený absolutista /287

Správce financí /289

Dobrotivý král /293

Stavitel /306

Tolerantní Prus /317

VI. Diplomat /325

Velmoc /334

Diplomat v mírových dobách /336

Ukončení sedmileté války /343

Opět mír /346

VII. Člověk /359

Malý muž /359

Denní program /373

Gurmán /378

Pacient /382

Charakter /394

VIII. Přítel /401

Dvořané a předčitatelé /425

Přátelé? /433

Ženy /440

Queer? /445

IX. Filozof /463

Dvořan Voltaire /475

Další osvícenci /499

Akademik /509

X. Spisovatel a umělec /515

Historik /515

O německé kultuře /528

Hudebník a divadelník /531

Básník /542

Závěr /555

Po smrti /555

Odkaz /561

Veliký a Jediný /571

Resumé /579

Genealogické přehledy /583

Seznam použitých pramenů a literatury /589

Seznam obrázků /607

Jmenný rejstřík /611

O autorovi /623

Úvod

„Zpřevjte o Nĕm, o Jedinĕm! / O Nenabraditelnĕm! O Nezemřelĕm! / O Vĕĕně Živĕm!“²

Pruský král Fridrich II., nazývaný svými obdivovateli Jediný³, se rozhodně neztratil v propadlišti dějin. Nad svými soupeřnickými činy v pozitivním i negativním smyslu a dodnes fascinuje mnoho zájemců o dějiny. Jeho portrét a stavby v Postupimi navíc patří k ikonickým obrazům Německa. Svým životem jako by ztělesňoval všechny podoby „typického“ Němce. Byl zkušený válečník, šetrný hospodář, nadaný hudebník, sečtělý spisovatel a hloubavý filozof. Patřil k nepočetné skupině suverénů, kteří nejen že sami a osvěceně vládli, ale též vedli armády na bojiště a usilovali získat vavřínový věnec na literárním poli. Dokazují to jeho básně, historické, filozofické i politické spisy a ohromné množství dopisů. Kromě toho také podporoval a povzbuzoval velikány francouzského osvícenství v boji proti pověrám a tmářství.

Jeho pohnutý život dokazuje, že narodit se jako princ a vytoužený dědic neznamenal automaticky žít si jako v ráji. Jako jinoch musel čelit despotickému, přísnému otci a intrikánské matce, jako mladík se pokusil uprchnout ze země, za což byl tvrdě potrestán. Coby mladý muž prožil několik let klidu a pilného samostudia, nicméně za cenu ztráty milovaného přítele a vnuceného manželství s ženou, jíž pohrdal. Když se po otcově tolik očekávané smrti ve svých osmadvaceti letech ocitl na vrcholu společenské pyramidy, ujal se neomezené moci nad několika miliony poddaných s odhodláním zapsat se do světových dějin. Poté, co se na bitevních polích ověřil vojenskou slávou a dovedl své království mezi evropské velmoci, se přerodil v přísného osvěceného správce a budovatele. Proslavil se po celém tehdejší světě a díky svým úspěchům a propagandě jeho chráněnců v řadách francouzských osvícenců se jako poslední muž ve světových dějinách mohl pyšnit přízviskem „Veliký“.

2) Am Todestage des Einzigen, 17. 8. 1790, Deutsche Monatsschrift 3, 1790, s. 64.

3) G. Seiderer, „Friedrich“, s. 21–32; E. Hellmuth: Die „Wiedergeburt“, s. 26; V. Jiráť: Človĕk, s. 7. Generál Möllendorf nechal ve své zahradĕ zřídĩť Fridrichovi II. sochu s nĕpisem „Jedinĕmu“.

Proč vydávám novou knihu o Fridrichovi II.? První jsem napsal již před dvaceti osmi lety. V roce 1998 vyšla moje tradiční biografie Fridricha Velikého s podtitulem *Cesta Pruska k velmocenskému postavení*. Soustředil jsem se v ní především na dějiny mezinárodních vztahů a vytvoření páté evropské velmoci. Příběh osoby pruského panovníka jsem popsal chronologicky od jeho narození k úmrtí.⁴ Nyní předkládám českému čtenáři novou, nekonvenční biografii, již jsem pojal tematicky. V deseti kapitolách interpretuji Fridricha II. jako potomka, dědice, hlavu rodu, vojevůdce, prvního úředníka, diplomata, člověka, přítele, filozofa, spisovatele a umělce. Při přípravě nové knihy jsem pochopitelně využil taktéž archivních a dalších rešersí z 90. let 20. století, stejně jako materiálů a podkladů shromážděných po roce 1998.

Proč jsem si vybral právě osobnost nejznámějšího pruského krále? Ve své úplně první knize jsem analyzoval osobní vládu posledního německého císaře a pruského krále Viléma II.⁵ Poté jsem se začal věnovat 18. století, abych pochopil, jak a proč se Prusko stalo velmocí. V tom sehrál klíčovou roli Fridrich II., proto jsem po mnohaletém studiu vydal jeho životopis. Záhy jsem byl osloven Nakladatelstvím Libri, abych napsal knihu o sedmileté válce v Evropě. Těto výzvy jsem se chopil velmi rád, neboť tomuto konfliktu jsem se logicky podrobně věnoval již ve Fridrichově životopisu, takže mě lákalo analyzovat jeho činnosti za války.⁶

Osudy Fridricha II. mě provázely i v další odborné a ediční činnosti. Ve dvou knihách o Rusku a střední Evropě v 18. století jsem tematizoval i politické, kulturní a hospodářské vztahy Pruska a Ruska v éře Fridricha II. Mnoho souvislostí o jeho politice a působení se poté objevilo i při analýze dynastické politiky evropských velmocí v 18. století a při rozsáhlé popularizaci historických témat pro časopisy *Živá historie* a *Tajemství české minulosti*. S myšlenkou vydat novou monografii o Fridrichovi II. přišli Kamila Veselá a Milan Šusta z nakladatelství Karolinum poté, co mi zde vyšla vysokoškolská učebnice *Úvod do studia historie*. Tuto nabídku jsem s radostí přijal a na tomto místě bych jim chtěl mnohokrát poděkovat za skvělou spolupráci.

V této tematické biografii pruského krále Fridricha II. jsem hledal odpovědi na otázky: Z jakého rodinného, dynastického, politického a kulturního prostředí vzešel? Jaký byl jeho duchovní a duševní vývoj, kdo ho

4) F. Stellner: Fridrich.

5) F. Stellner: Poslední německý císař.

6) F. Stellner: Sedmiletá válka.

v tomto směru nejvíce ovlivnil a formoval? Jak probíhala jeho socializace? Jaké vztahy udržoval s rodinou, přáteli, poddanými, cizinci a dalšími lidmi? Jaká byla jeho sexualita a jakým osobám projevoval svou náklonnost a city? Proč nezanechal potomstvo a jak splnil úlohu připravit svého následníka na převzetí trůnu? Z čeho měl obavy, strach, či o čem snil? Byl spokojený se svým životem a dílem, které po sobě zanechal? Z čeho pramenilo jeho úsilí stát se „Velikým“? Čím se Fridrich II. lišil od jiných panovníků? Při hledání odpovědí jsem se snažil brát v úvahu, co Fridrichově době předcházelo, jakou zemi zdědil, jaké hranice mohl, nemohl či nesměl překročit. Do knihy jsem zařadil též pasáže o králově „druhém životě“, o jeho postavení v kolektivní a kulturní paměti, rovněž jsem zkoumal jeho posmrtný život, představy a legendy, které o něm kolují.

Při psaní biografie je nutné zachovat co největší objektivitu a odstup od osobnosti, kterou analyzujeme. Neměli bychom k ní přilnout, sympatizovat s ní nebo naopak ji odsuzovat či si ji ošklivit. Domnívám se, že nejsem prusofil, ani nekriticky neobdivuji Fridricha II. Nepředkládám oslavnou biografii plnou idealizací, ideologických zkreslení a lživých či deformovaných informací, naopak jsem se při psaní analytického textu snažil o co největší nezaujatost, a to využitím historické, ale především biografické metody. Souhlasím s českým historikem Jiřím Hrbkem, který uvedl: „Panovník však není pouze veřejnou politickou institucí, je také člověkem. Můžeme jej tedy zkoumat z hlediska historické antropologie, a to s vědomím, že oddělit veřejný a soukromý rozměr panovnickovy osoby je nemožné a ve svém důsledku škodlivé.“⁷

Při snaze nalézt rovnováhu mezi osobními a strukturálními prvky v biografickém přístupu jsem se obrazně pohyboval mezi Charybdou, považující veličany za jediné podstatné aktéry dějin, a Skyllou, ignorující úlohu a význam jedince, zohledňující pouze struktury. K Charybdě měla blízko například jedna z literárních postav románu Umberta Eca, jež o „lidskosti“ velkých osobností pronesla: „I já jsem psal a stále ještě píšu kroniku své říše a líčím v ní i každou sebenepatrnější závist, nenávisť a žárlivost, které ničí rodiny mocných a narušují i veřejné a důležité záležitosti. I císařové jsou jen lidské bytosti a dějiny jsou i dějinami jejich slabostí.“⁸ Naopak britská

7) J. Hrbek: Panovnická moc, s. 130–131.

8) U. Eco: Baudolino, s. 283.

historička Sheila Rowbotham inklinuje spíše ke Skyлле, neboť uvedla: „... nepochybuji, že Jindřichova touha po Anně Boleynové měla veřejné důsledky a že povaha Marie Stuartovny ovlivnila osud Skotska. Spíš jde o to, že soustředíme-li se na osobní příběhy velikánů dějin, vrátíme se k historii, v níž masý lidí opět tvoří sbor recitující za scénou, zbavený nejen veřejné úlohy, ale i subjektivity.“⁹

Po celý život se snažím být objektivní, tolerantní a neodsuzovat jinakost či odlišnost. Ponechávám na čtenářstvu, aby samo posoudilo, zda se mi při psaní této knihy vskutku podařilo zůstat objektivním analytikem. Na druhou stranu nelze tvrdit, že se v knize neodráží má osobnost, moje zkušenosti, prostředí, z něhož jsem vzešel, ve kterém se pohybuji a pracuji. Nepochybně jsem během dvaceti osmi let, které mě dělí od první knihy o Fridrichovi II., získal spoustu zkušeností a znalostí, které se v textu musely nutně odrazit. A tím nemyslím jen to, že jsem pořídil další stovky stránek výpisků, tisíce stránek kopií, ale že jsem měl též možnost o mnoha problémech diskutovat s manželkou, dcerou, přáteli, stejně jako s kolegyněmi a kolegy a svými studentkami a studenty. Rovněž jsem prožil mnoho situací a poznal lidi, jejichž chování a činy mi v mnohém pomohly analyzovanou osobnost lépe pochopit.

Prameny a literatura

Během heuristické přípravy jsem využil nevydané archivní materiály z německého archivu Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, konkrétně BPH Rep. 47 König Friedrich der Grosse. V rakouském archivu Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien jsem pracoval s korespondencí vyslanců z Pruska a Ruska a s dvorskou korespondencí. Z ruského archivu Centralnyj gosudarstvennyj archiv drevnich aktov Moskva jsem zpracoval část kabinetu Petra III. a Kateřiny II. Z britského archivu The National Archives Kew jsem měl možnost využít část korespondence britských státních tajemníků z doby sedmileté války. Z materiálů Archivu Národního muzea Praha jsem zpracoval Staré sbírky týkající se sedmileté války.

9) S. Rowbothamová: Jaký vliv má soukromý život, s. 266.

U vydaných pramenů osobní povahy týkající se Fridricha II. představuje podstatný problém jeho neobyčejně rozsáhlý a mnohovrstevnatý písemný odkaz. Jeho pozůstalost zahrnuje tisíce dopisů a úředních dokumentů, dále jeho vlastní historické, vojenské, politické a literární spisy, včetně divadelních her a poezie. Jen poměrně malá část jeho děl byla vydána tiskem ještě za jeho života. Většina jeho textů byla veřejnosti zpřístupněna teprve po králově smrti. První velká edice *Oeuvres posthumes de Frédéric II., roi de Prusse*, která byla publikována v roce 1789, zahrnovala dvanáct svazků pamětí, korespondence kupříkladu s francouzskými filozofy, císařovnou Marií Terezií a Josefem II. a část jeho literárních děl, především básní. Z této edice ale necituji, neboť při její přípravě byly některé spisy záměrně vypuštěny, místo nich zařazeny nepůvodní, či dokonce podvržené. V textech byly navíc provedeny zásadní škrty, opraveny gramatické chyby a vylepšena stylistika.

Citoval jsem z následujících edic, mimo jiné z edičního počínu pruského obchodníka a amatérského historika Karla Heinricha Siegfrieda Rödenbecka, který v letech 1836–1842 vydal pětisvazkovou edici *Tagebuch oder Geschichtskalender aus Friedrich's des Großen Regentenleben (1740–1786)*, a to včetně deníku sestávajícího z citací z králových písemností spolu s editor-skými komentáři.

Druhou zásadní edici představuje *Œuvres de Frédéric le Grand*, kterou u příležitosti stého výročí nástupu Fridricha II. na trůn připravoval od roku 1840 pruský historik Johann David Erdmann Preuß na objednávku berlínské Akademie věd. Třicetisvazkové klasické ediční dílo vycházelo v letech 1846–1856. Ani ono si nemůže činit nárok na úplnost. Pruský král Fridrich Vilém IV. totiž vydal pokyn, že určité pasáže v písemnostech jeho předchůdce, například urážlivé poznámky o jiných knížecích rodech, spřátelených vládách nebo členech pruské dynastie musejí být z edic vypuštěny. Edice tak nese znatelné stopy cenzurování, na němž se podíleli zmíněný monarcha, ministr vnitra i vědci Alexander von Humboldt a Leopold von Ranke.¹⁰ Některé Fridrichovy dokumenty byly vydány pouze ve zkrácené či upravené podobě nebo byly vyřazeny. Podobně se postupovalo v letech 1879–1939 při vydávání 46 svazků královny korespondence *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen*. Více než polovinu svazků připravil k vydání pruský historik a archivář Reinhold Koser. Francouzská edice

10) W. Dilthey: *Gesammelte Schriften*, s. 204–205.

Œuvres de Frédéric le Grand byla přeložena do němčiny a vydána pruským historikem Gustavem Bertholdem Volzem v deseti svazcích v letech 1912–1915 pod názvem *Die Werke Friedrichs des Großen. In deutscher Übersetzung*.

Při práci s výše uvedenými edicemi jsem primárně využíval digitální edice děl Fridricha Velikého připravené Knihovnou Trevírské univerzity, která obsahuje všechny texty a obrázky z edic *Œuvres de Frédéric le Grand* a *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen* v elektronické plnotextové verzi. Souběžně s francouzskými texty je připojeno německé vydání edice *Die Werke Friedrichs des Großen i Tagebuch oder Geschichtskalender aus Friedrich's des Großen Regentenleben (1740–1786)*. Téměř pět tisíc dopisů Fridricha II. otisknutých v pruském vydání a třicet tisíc dopisů v *Die politische Correspondenz Friedrichs des Großen* bylo v této databázi doplněno pěti tisíci bibliografickými odkazy na dopisy vydanými jinde.¹¹

Němečtí historici již prokázali, že všechny dopisy, dokumenty a spisy byly editory pro vydání upraveny a systematicky přikrášleny, a to včetně překladů do němčiny. Podle berlínského profesora Wolfganga Neugebauera zůstává pro dnešní badatele otázkou, co chybí a zda byl v minulosti „tako předeštěn Fridrichův obraz“. Není tedy přesné tvrdit, že všechno důležité k Fridrichu Velikému už bylo vytištěno před dlouhou dobou.¹² Vzhledem k závažným nedostatkům zmíněných edic jsem se snažil tuto informační mezeru kompenzovat vlastním archivním výzkumem a využitím nových vydání Fridrichových dopisů a jiných částí jeho pozůstalosti.

S opatrností jsem přistupoval k tzv. anekdotice, zachycující zpravidla humorné příhody spjaté s Fridrichem II. Neznáme totiž jejich původ, nemůžeme u nich provést korektní kritiku pramene a víme, že mohou obsahovat vymyšlené informace nebo zveličené okolnosti. Často se šířily ústním podáním, posléze byly písemně zachyceny a vydány.¹³ Přiklonil jsem se k návodu, který formuloval italský historik Benedetto Croce. Prohlásil, že anekdoty mohou doprovázet historiografický vědecký text a „nechat vykvést morální, politické a estetické postřehy“.¹⁴

Vedle pramenů osobní povahy z pozůstalosti Fridricha II. jsem využil i mnoho dalších vydaných pramenů. Hodnotné vhledy do panovníkova

11) <https://friedrich.uni-trier.de/>

12) W. Neugebauer: Friedrich, s. 30–36.

13) F. Nicolai (ed.): Anekdoten; W. von Seidlitz (ed.): Friedrich.

14) B. Croce: Historie, s. 95.

života a konání během sedmileté války přináší zejména deník králova tajemníka a předčitatele Henriho de Catta. Cenné informace jsem získal i z deníků či korespondence králových současníků (Kateřina II., Petr III., Marie Terezie, Josef II., Jiří III., Stanislav Poniatowski), příbuzných (Vilemína Braniborsko-Bayreuthská, Jindřich Pruský, Vilemína Oranžská), dvořanů, velitelů a diplomatů (Voltaire, Lehndorff, Manstein, Goltz, Pöllnitz, Trenck, Voss) a dalších osobností (Zimmermann, Büsching, francouzští, saští, rakouští, ruští diplomaté a státníci, například Bestužev-Rjumin, Brühl, Khevenhüller-Metsch, Kounic, Ligne, Mirabeau, Walpole).

Z velkých edic úřední povahy jsem pracoval především s *Acta Borussica. Denkmäler der Preussischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert, English Historical Documents 1714–1783, Sborník imperatorského ruského istoričeskago občestva*.

Odborná literatura věnující se Fridrichu II. je mimořádně rozsáhlá.¹⁵ Při hodnocení jeho osoby kolísali historikové mezi zatracováním a obdivem, dostalo se mu chvalozpěvů i posměchu. Jinak je hodnocen v Německu, Rakousku, Velké Británii či u nás, názory se liší i podle generací či v závislosti na politické orientaci. V rámci heuristiky jsem se snažil seznámit se zásadními studiemi. Základy vědeckého zpracování fridrichovské éry položili němečtí historici druhé poloviny 19. století. Již zmíněný Ranke spatřoval ve Fridrichu II. klíčovou postavu vzestupu Pruského království, proto občas přehlížel negativní stránky jeho působení.¹⁶ Proti tomuto pojetí vystoupil zakladatel prusko-maloněmecké školy německé historiografie Hans Droysen s názorem, že král nezdokonalil evropský státní systém, nýbrž že ho přemohl. Rád psal o „Fridrichu Jediném“, který se postavil Rakousku a byl bojovníkem za německé sjednocení.¹⁷ Oficiální vojenské dějiny posvěcené pruskými úřady líčily Fridricha jako génia, o jeho omylech a chybách nepadlo ani slovo.

Vědecký výzkum před rokem 1871, kdy se Německo sjednotilo, kulminoval třísvazkovou prací Droysenova žáka, pruského editora a historika Reinholda Kosera. Ve svém solidním, ale prusofilním díle mimo jiné otevřeně popisoval královu ctižálost, analyzoval slabiny pruského absolutismu

15) K hodnocení historiografie pruských dějin srov. W. Neugebauer – F. Kleinhagenbrock (ed.): *Handbuch*, s. 20–38.

16) L. von Ranke: *Preussische Geschichte* II.

17) J. G. Droysen: *Geschichte*, V.

i panovníkovu rozporuplnou směsí temperamentů. Nutno ovšem připomenout, že mnohé informace či záznamy, které by na Fridricha II. vrhly příliš negativní světlo, zlehčil či je neuvedl vůbec.¹⁸

V době existence německých monarchií k Fridrichovu hodnocení nejkritičtěji přistoupil „prohannoverský“ historik Onnop Klopp, jenž vášnivě tepal královny idealizující životopisy. Ve své biografii pracoval s pojmem „fridericianismus“, podle něhož se pruské dějiny po roce 1740 odvíjely v duchu militaristického absolutismu, neustále připraveného k dobovacím válkám.¹⁹

Z popularizujících životopisů z 19. století bylo nutné se seznámit s dílem Franze Kuglera, jenž v roce 1840 vydal královu biografii s ilustracemi malíře Adolfa von Menzela. Právě toto dílo se nejvíce zasloužilo o vznik mýtu „starého Frice“, který zapustil hluboké kořeny v historickém povědomí Němců.²⁰ Podobně oblíbeným dílem druhé poloviny 19. století byly mnohosvazkové dějiny německých dvorů právníka a soukromého učenice Eduarda Vehseho, který sice shromáždil obrovské množství materiálu bez jakékoli vědeckého aparátu a interpretační kvality, přesto je jeho popis pruského dvora poutavým čtením.²¹ Z meziválečných popularizujících biografii jsem ocenil tu od Gerharda Rittera, který monarchu vylíčil z pohledu jeho úsilí být současně uznávaným vojevůdcem i filozofem.²² Velmi kriticky se vůči královi „hrdinské“ interpretaci ve velmi čtivé knize řazené k „historické beletristice“ stavěl urbanista a politický spisovatel Werner Hegemann.²³

Pro marxistickou historiografii stál Fridrich II. na „špatné“ straně dějin, protože jako feudál upevňoval zastaralý a nespravedlivý systém. Z marxistických studií jsem se seznámil s dílem Franze Mehringa, jenž zaměřil pozornost na ekonomické aspekty.²⁴

Anglosaská věda v hodnocení pruského 18. století kolísala. Skotský historik Thomas Carlyle například líčil krále jako obdivovaného hrdinu. Rok 1763 komentoval takto: „Dvanáct herkulovských prací tohoto krále

18) R. Koser: Geschichte, I.–III.

19) O. Klopp: König.

20) F. Kugler: Geschichte. Srov. H. Kohle: Adolph, s. 21.

21) K. E. Vehse: Illustrierte; týž: Preussens.

22) G. Ritter: Friedrich.

23) W. Hegemann: Fridericus.

24) F. Mehring: Bedřich II.

zde končí. To, co od něj světové dějiny požadovaly, bylo splněno.²⁵ Jeho dějiny jsou místy „pomníkem“, nicméně se vyznačují důrazem, který klade na britsko-pruské vztahy a ohlas Fridrichova života v britské společnosti. Kritičtější přístup opírající se o archivní výzkum později zaujal kupříkladu liberální historik a politik George P. Gooch.²⁶

Zatímco Ranke a Droysen postulovali princip primátu zahraniční politiky, uznávala většina historiků po roce 1945 primát vnitřní politiky. Za velmi cenné příspěvky k analýze fridrichovské éry z druhé poloviny 20. století považují životopis německého profesora Theodora Schiedera, který potvrdil Fridrichovu rozporuplnost srovnáváním zdánlivě protikladných rysů jeho osobnosti.²⁷ Dále nutno jmenovat vynikající studie mezinárodněpolitických, vojenských a dynastických otázek spjatých s Fridrichem II. od kolínského profesora Johannese Kunische.²⁸ Na přelomu 20. a 21. století hledali vyvážený a komparativní postoj k interpretaci Fridricha II. například Karl Otmar Freiherr von Aretin, který vydařeně interpretoval královu politiku vůči římsko-německé říši.²⁹ Vynikající postřehy k mládí Fridricha II. formuloval würzburgský historik Peter Baumgart.³⁰

Z velkého množství publikací vydaných k výročí králova narození v roce 2012 nutno ocenit studii o královské personální politice v pruské armádě Rolfa Straubela³¹ a především nápaditý životopis Fridricha II. postupimského historika Jürgena Luha³². Po celém světě i nadále vycházejí stále nové biografie Fridricha Velikého, jako příklad uveďme knihu francouzského historika Jeana-Paula Bleda.³³

Ze současných českých historiků a historiček publikovali studie o Hohenzollernech a fridrichovské době kupříkladu znalec hohenzollernských panství ve Slezsku³⁴ Radek Fukala nebo Pavel Bělina, který vedle kvalitního

25) T. Carlyle: Friedrich, s. 692.

26) G. P. Gooch: Friedrich.

27) T. Schieder: Friedrich.

28) J. Kunisch: Friedrich, 2012; týž: Friedrich, 1987; týž: Friedrich, 2008.

29) K. O. von Aretin: Friedrich.

30) P. Baumgart: Friedrich.

31) R. Straubel: Er möchte.

32) J. Luh: Der Große.

33) J.-P. Bled, Friedrich.

34) R. Fukala: Role; týž: Hohenzollernové.

životopisu Laudona vydal i knihu o bitvě u Kolína³⁵. Dále musím jmenovat pardubického profesora Miroslava Šedivého, který napsal zdařilou knihu o bramborové válce³⁶, nebo historičku Irenu Kozmanovou působící na Univerzitě Karlově, která se inspirativně věnuje politickým i dynastickým braniborským dějinám 17. století³⁷.

Poděkování

Za pomoc při studiu v archivech a knihovnách a za zapůjčené materiály jsem povinován poděkovat těmto váženým kolegyním a kolegům: Wolfgang Steglich (Freie Universität, Berlin), Wolfgang Hardtwig (Humboldt Universität, Berlin), Holm Sundhaussen (Freie Universität, Berlin), Rainer Hudemann (Universität des Saarlandes, Saarbrücken), Arnold Suppan (Österreichisches Ost – und Südosteuropa-Institut, Wien), Georg Christoph Berger Waldenegg (Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg), Karel Durman (Uppsala universitet), Franz Bosbach (Universität Duisburg-Essen), Francine-Dominique Liechtenhan (Université de Paris IV), Thomas Wunsch (Universität Passau), Michail Vladimirovič Kovalěv (Rossijskaja akademija nauk, Moskva), Dušan Uhlíř (Slezská univerzita v Opavě), Radek Fukala (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), Jiří Fiala (Univerzita Palackého v Olomouci), Josef Opatrný (Univerzita Karlova), Tomáš Nigrin (Univerzita Karlova).

Za pomoc s heuristikou v českých a zahraničních knihovnách a formální úpravou této knihy děkuji Františku Zwettlerovi (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem).

Upřímně děkuji recenzentům Kristině Kaiserové (Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem), Miroslavu Šedivému (Univerzita Pardubice) a Radomírovi Vlčkovi (Akademie věd České republiky) za jejich připomínky.

Za možnost pracovat na této knize v dělné atmosféře na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a za pomoc během výzkumných pobytech na německých a rakouských univerzitách

35) P. Bělina: Generál; týž: Kolín.

36) M. Šedivý: O švestky.

37) I. Kozmanová: Fridrich Vilém; táž: Delegitimierung s. 89–114.

v 90. letech minulého století děkuji Václavu Drškovi. V severočeské metropoli učím od roku 2023 dějiny novověku i úvod do studia historie. Úžasné a inspirující práce s tamějšími studujícími, stejně jako s těmi z Univerzity Karlovy a Universität Passau mi v nejednom ohledu pomohla ujasnit si některé spletné otázky životopisu Fridricha II.

V mém zaujetí pro pruské dějiny a historii vůbec mě velmi podporovali a pomáhali mí nejbližší přátelé, kterým za vše z celého srdce děkuji. Jsou to Irena Kozmanová (Univerzita Karlova), Iveta Coufalová (Akademie věd České republiky), Jiří Borovský (Archiv hlavního města Prahy), Roman Míšek (Setoutbooks.cz, s. r. o.), Petr Hamajda (Nespeky), Jiří Mašek (Střední uměleckoprůmyslová škola a Vyšší odborná škola, Turnov), Pavel Szobi (Univerzita Karlova), Marek Vokoun (Vysoká škola ekonomická v Praze) a Radek Soběhart (Anglo-American University in Prague), jemuž obzvláště vděčím za skvělé nápady a na jehož všestrannou pomoc se mohu vždy spolehnout.

Za mnohaletou podporu a povzbuzování děkuji drahé matce Jaroslavě Malé (†), milované babičce Marii Stellnerové (†) a skvělé tetě Jiřině Stellnerové. Za nejednu cennou radu a připomínku k celému textu, pomoc s formální a jazykovou stránkou i korekturami děkuji své nejdražší a milované manželce, spoluautorce Šárce Stellner (Goethe-Institut, Praha).

Tuto knihu s láskou věnuji své milované dceři Livii Stellner (Universität Wien), která je pro mě nevyčerpatelným zdrojem radosti a štěstí.

Ediční poznámka

Pokud není v poznámce pod čarou odkaz na zdroj v českém jazyce, byly části literárních děl přeloženy autorem za laskavé pomoci Šárky Stellner. U poezie se jedná pouze o doslovný překlad.

Umělá inteligence byla využita při překládání z cizích jazyků, stylistických úpravách a kontrole gramatiky.

U názvů děl, které nebyly vydány česky, jsme pro srozumitelnost přeložili jejich názvy do českého jazyka, originální název je uveden v poznámkách pod čarou nebo v seznamu zdrojů.

Poznámky, korektury či doplnění textů v přímých citacích jsou vyznačeny hranatými závorkami, aniž by bylo vždy doplněno ediční zkratkou „pozn. F. S.“.

Ženská příjmení zahraničních autorek či příjmení domácích autorek bez „-ová“ jsme v textu ponechali v jejich úřední podobě a nepřechylovali jsme je.

Vlastní jména monarchů a příslušníků vládnoucích dynastií se v textu používají v české podobě (např. Fridrich, Evžen, Vilém), jména nepanujících politiků, generálů a dalších osobností jsme s výjimkou šlechtických titulů ponechali v původní „rodné“ formě (např. René Louis de Voyer de Paulmy markýz d'Argenson).

V případě, že současná čeština nemá u zeměpisných názvů vlastní ekvivalent, používá se v textu dobový název (např. ve Slezsku tehdejší německé podoby) a v závorce je u prvního použití uvedena dnešní podoba v 1. pádu j. č. (např. ve Slezsku polské názvy).

Poznámky pod čarou se omezily na odkazy na nevydané a nejzávažnější vydané prameny, odborné studie a na některá nezbytná biografická či jiná upřesnění.

I. Potomek

*„Lidský rod a jeho osud, / toť jako život listí, jež smete podzimní vítr /
a které zplodí zas rašící les, když vrátí se jaro. / Takový je osud rodu člověkova: /
přichází jeden a zaniká druhý.“³⁸*

Středověcí kronikáři vybájili pro braniborské kurfiřty z rodu Hohenzollernů příběh o jejich prapředku z římského rodu Colonna. Ten patřil od 10. století ke klíčovým klanům ovládající Svaté město, o čemž svědčí fakt, že z jeho řad vzešlo osm Svatých otců. A protože antičtí předci byli v módě, tvrdili Colonnové, že pocházejí od Anténóra, nejchytřejšího z rádců posledního trojského krále, který přežil krvavé běsnění vítězů a uprchl na kontinent. Dodejme, že hlavní soupeři Hohenzollernů o moc v německé oblasti, Habsburkové, nezůstali pozadu a nerozpakovali se tvrdit, že v jejich žilách koluje krev onoho posledního trojského krále Priama.

Legendu o trojském a římském původu Hohenzollernů nahradila na konci 17. století nová, méně vybájená. Podle ní byl prapředkem kurfiřtů franský vévoda Marcomer žijící ve 4. století a bojující s Římany. V 18. století se za vlády Fridricha II. o mytické prehistorii pruské dynastie již nemluvalo a v oficiálních dějinách se uvádělo, že Hohenzollerni jsou potomky vévody Tasilla III., který v 8. století přišel o Bavorsko v bojích se svým příbuzným, císařem Karlem Velikým. Vzhledem k tomu, že se ani k této verzi nedochovaly žádné hodnověrné prameny, byly s rozvojem kritického dějepiscetví v 19. století příběhy o Trojanech, Colonnech, Germánech i Tasillovi definitivně prohlášeny za smyšlenky.

Hohenzollerni se museli smířit s tím, že v hodnověrných písemných pramenech byli poprvé jako jihoněmecký šlechtický rod zmíněni „až“ v polovině 11. století. Jejich vzestup začal na počátku 12. století, kdy obdrželi hrabství Zollern ve Švábsku. Poté využili osvědčené metody k navýšení bohatství – našli si bohaté nevěsty a dědičky. Nejdříve vyženili rozsáhlé statky ve Francích, včetně norimberského purkrabství. To z nich již učinilo významné feudály v jihoněmeckém prostoru, neboť Norimberk byl jedním ze dvou největších obchodních center na cestě mezi Itálií a severní Evro-

38) Homéros: Ilias, s. 157.

pou. Ve 13. století se rod rozdělil na dvě větve. Starší, švábská si ponechala hrabství Hechingen a Sigmaringen a zařadila se mezi stovky nevýznamných říšských rodů. Teprve v roce 1881 vystoupila do popředí, když byl její příslušník zvolen rumunským panovníkem. V této nepříliš bohaté balkánské zemi vládli Hohenzollernové až do roku 1947, kdy je komunisté sesadili a vyhnali.

Mladší, franská linie držela norimberské purkrabství a bayreuthské a ansbašské markrabství. Její velká šance přišla v 15. století, kdy využila dlouholetých přátelských vztahů k Lucemburkům a nabídla císaři Zikmundovi značný obnos za postoupení Braniborska. Toto území se neřadilo mezi klíčové domény lucemburské říše, proto neustále zadlužený císař souhlasil. Jinými slovy si Hohenzollerni roku 1415 koupili jedno ze sedmi kurfiřtství, jejichž držitelé volili římsko-německé krále, a na stolci braniborských markrabat, říšských kurfiřtů a arcikomořích se udrželi nepřetržitě pět století.³⁹

Další možnosti pro vzestup nové braniborské dynastie se naskytly v 16. století během reformace. Nejdříve se mladší braniborský princ Albrecht zapojil jako magdeburský arcibiskup, mohučský kurfiřt a kardinál za povzbuzování papežské kurie do prodeje odpustků tak vehementně, až Martinu Lutherovi došla trpělivost a pustil se do boje se zlořády katolické církve, „té Nevěstky babylonské“. Během reformace se mnoho knížat přiklonilo k Lutherovi, aby mohlo zabrat majetek kněžím, mnichům a jeptiškám. Jedním z nich byl i bratranec kardinála Albrechta, poslední velmistr řádu německých rytířů Albrecht Braniborský. Stal se luteránem, z řádového území vytvořil světské Pruské vévodství, čímž založil mladší větev braniborských Hohenzollernů. Zatímco kardinálův bratr Jáchym I.⁴⁰ zůstal věrným synem římské církve, jeho manželka z dánské královské rodiny Alžběta přijala luteránství za svou novou víru a před chotěm uprchla do sousedního Saska. Domů se vrátila, až když její syn Jáchym II. zavedl v kurfiřtství v roce 1539 luteránství a zmocnil se klášterních statků.

V 16. století vyženili pruští vévodové bohatá a strategicky důležitá porýnská území Kleve, Mark a Ravensberg. Historici většinou poukazují

39) V. Drška: Zikmund, s. 83.

40) Jáchym I. provdal nejmladší dceru Žofii za neúspěšného kandidáta na polský trůn, vůdce české katolické strany, Viléma z Rožmberka. Tato jediná braniborská princezna žijící v českých zemích nicméně po sobě velkou stopu nezanechala. Zemřela bezdětná již po necelých třech letech manželství.

1. Socha krále Fridricha II. v zahradě Marly v parku Sanssouci

na úspěchy Habsburků při sjednávání sňatků a dědických smluv, ale i Hohenzollerni mohou posloužit jako příklad skvěle vyjednaných manželství. Nutno ale uznat, že území jako Bayreuth, Ansbach, Kleve nelze srovnávat s ohromnými oblastmi, které nevěsty přinesly Habsburkům, a to zejména nizozemské a burgundské země, Španělsko se zámořím či České a Uherské království.

Pruští vévodové vymřeli roku 1618 po meči a jejich země přešla na starší rodovou větev, která od té doby vládla konglomerátu zemí zahrnující středoněmecké Braniborsko, Pruské vévodství ve východní Evropě a porýnské Kleve, Mark a Ravensberg. Jejich panovník, málo vzdělaný a spíše opatrný než odvážný kurfiřt Jan Zikmund, přestoupil na Štědrý den roku 1613 v berlínském dómu od luteránského vyznání k reformovanému. Musíme zdůraznit, že se tím zasloužil o jednu z nejvýznamnějších událostí v braniborsko-pruských dějinách. Vzhledem k mimořádně tvrdému odporu braniborského luteránského duchovenstva si ale netroufnul k důslednému uplatňování zásady „cí vlada, toho náboženství“, a jeho poddaní zůstali téměř výhradně luterány. Vládnoucí rod však postupně dosáhl toho, že významní příslušníci vládnoucí elity konvertovali ke kalvinismu, který se řečeno slovy německého historika Volkera Presse stal „dvorským a úřednickým náboženstvím“⁴¹.

V evropském mocenském koncertu se vládci Braniborsko-Pruska přimkli k nejrozvinutějším a nejdynamičtějším protestantským zemím západní Evropy. Opět k tomu využili starou dobrou dynastickou politiku, neboť jak pravil jeden z anglických kardinálů, „svatba poslouží líp než válka“.⁴² V roce 1616 se budoucí nevýrazný a slabý kurfiřt Jiří Vilém oženil s Alžbětou Charlottou Falckou, sestrou našeho „zimního“ krále a vůdce protestantské Unie, Fridricha V. a vnučkou jednoho z největších protestantských titánů, osvoboditele Nizozemska, Viléma I. Nasavsko-Oranžského.

V 17. století nepatřilo Braniborsko-Prusko k mocnostem, které zásadním způsobem udávaly tón v evropské politice. Jejich vládce byl sice kurfiřtem a říšským knížetem, ale nadále zůstával leníkem císaře a polského krále a vladařem v mnohém vydaném na pospas zemským stavům. V pomyslném žebříčku stál až za císařem a všemi králi, proto nebyl považován

41) V. Press: Kriege, s. 355.

42) H. Mantelová: Zrcadlo, s. 206.

za skutečně suverénního mocnáře. Stručně řečeno, Rakousko, Španělsko, Francie a Švédsko na něj v podstatě nebraly ohled. To se nezměnilo ani poté, co do dějin Evropy zasáhla v první polovině 17. století zdrcujícím způsobem třicetiletá válka. Braniborsko-Prusko nezůstalo stranou válečné vřavy. Například braniborská metropole přišla za války o čtvrtinu obyvatel a v celé německé oblasti se ztráty odhadovaly na třicet procent obyvatelstva. Zatímco poddaní krutě strádali, neschopný vládce ujel do klidného Královce, kde vyčkával, řečeno slovy římského básníka Lucretia, až „dílo divoké války, po všech mořích i zemích usne a umdlí“⁴³. Toho se nicméně nedočkal, protože zemřel v roce 1640.

Pradědeček

Zdevastovanou zemi zdědil dvacetiletý Fridrich Vilém později zvaný Velký kurfiřt. Mládí strávil v bezpečném Nizozemsku, navštěvoval leidenskou univerzitu, stykal se s příbuznými vykonávajícími místodržitelskou funkci a získal první válečné zkušenosti. Atmosféra kalvinistického dvora a blahobytné, prosperující země jej hluboce ovlivnila a upevnila jeho přísnou zbožnost. Dospěl v houževnatého a inteligentního, leč značně prchlivého muže s modrými očima, orlím nosem a ostře řezanými rysy. Ve čtyřicátých letech 17. století začal budovat stálou státní armádu, která mu měla umožnit vést aktivnější a samostatnější politiku.⁴⁴

Během třicetileté války zabrali Švédové Pomořansko, které mělo po vyřízení tamějšího rodu podle dědické smlouvy připadnout Hohenzollernům. Fridrichu Vilémovi bylo jasné, že bude velmi obtížné ujmout se dědictví. Proto se pokusil uzavřít sňatek se svou sestřenicí, švédskou královnou Kristýnou, ale podivínská mužatka se malému a nevýznamnému „knížatku“ vysmála.⁴⁵ Naopak jiná příbuzná, matčina sestřenice, jemná a láskyplná Luisa Jindřiška Nasavsko-Oranžská se za něj v roce 1646 ráda provdala. O sňatku samozřejmě rozhodli její rodiče, kteří těžko mohli přehlédnout, že kurfiřt je nevelikého vzrůstu se sklonem k otylosti a vypadá spíše jako

43) T. Lucretius Carus: O přírodě, s. 12.

44) L. Hüttl: Friedrich Wilhelm; E. Opgenoorth: Der Grosse Kurfürst; M. Rohrschneider: Der Große Kurfürst; I. Kozmanová: Fridrich Vilém, s. 637–663.

45) Š. Stellner, F. Stellner: Lvice, s. 171–172.

zelinář než vysněný princ. Ale byl kalvinista, příbuzný a vládce důležitého severoněmeckého státu a působil jako velmi bystrý a schopný muž s velkým potenciálem. A Fridrich Vilém děkoval osudu, že mu seslal tak skvělou ženu a potomkům zajistil nárok na bohaté nasavsko-oranžské dědictví.

Vestfálský mír, který v roce 1648 ukončil třicetiletou válku, přičkl Fridrichu Vilémovi díky francouzské diplomacii Zadní Pomořansko a několik sekularizovaných biskupství jako kompenzaci za to, že si Švédové ponechali lepší část Pomořanska. Vedle zisku mnoha nových poddaných bylo důležité, že konečně bylo dosaženo vlastního námořního spojení mezi Braniborskem a (Východním) Pruskem. V mírové době dokázal Fridrich Vilém svou neúnavnou vůli upevnit absolutistický režim, převzít rozhodující výkonné, zákonodárné a soudní pravomoci a upozadit politický význam stavů. Reforma státní správy posílila úřednictvo podřízené panovníkovi, což omezilo vliv junkerstva, jak se říkalo braniborsko-pruské šlechtě. Zemské sněmy jednotlivých zemí postupně pozbyly vliv na vypisování daní. Ztráta politické moci šlechty byla vynahrazena potvrzením jejích rozsáhlých hospodářských a sociálních privilegií. Statkáři kontrolovali patrimoniální soudy a poddanáská závislost venkovského obyvatelstva dále rostla.

Děsivý úbytek obyvatel způsobený hrůzami třicetileté války se v Braniborsko-Prusku snažili kompenzovat rozsáhlou kolonizací. Díky náboženské toleranci přišlo do země mnoho protestantů, především francouzských hugenotů vyhnaných Ludvíkem XIV. Hugenoti vyznávali stejně jako kurfiřt kalvinismus. Novou vlast obohatili svými znalostmi a zkušenostmi z hospodářské i kulturní oblasti. Dostalo se jim přezdívky „státní Prusové“, neboť vděčili panovníkovi za nový domov, za což mu byli věrnými a loajálními poddanými. Na rozdíl od junkerstva a luteránského duchovenstva mu neoponovali a podporovali ho při zavádění absolutismu. Jelikož francouzská kultura v té době byla vzorem pro evropské dvory a společnosti, zaujímal hugenoti a jejich potomci po celé 18. století mimo jiné též významné místo ve výchově princů a princezen.⁴⁶

Evropu po roce 1648 ovládal habsburský španělsko-rakouský blok, Francie, Švédsko, Nizozemí a o slovo se začaly hlásit i Anglie a Osmanská říše. Fridrich Vilém jako druhořadý hráč musel efektivně a virtuózně lavírovat,

46) K počtům Francouzů v německých zemích a Němců ve Francii srov. G. Braun: *Deutsche Präsenz*, s. 384–385.

měnit spojence a řídit se zásadou „chceš-li s vlky být, musíš s nimi výt“. Vypuknutí první severní války mezi Švédskem a Polskem v roce 1655 postavilo Berlín před závažné rozhodnutí. Švédské vítězství by ho oslabilo, na druhé straně neměl Fridrich Vilém jako pruský vévoda zájem na posílení polského krále, který byl jeho lenním pánem. Zasedání tajné rady, tehdejšího klíčového vládního grémia, doporučilo vyčkat a pokud možno dosáhnout vyvážení Pruského vévodství z lenního vztahu k polskému panovníkovi. Státoprávně by se tím vévoda jako suverén dostal do lepší mezinárodní pozice. Navíc by pruské stavy nemohly podávat stížnosti varšavskému dvoru, odpadly by roční platby polské koruně, dělení výnosů z cel a udržování přijatelných vztahů s polskými magnáty i cestou úplatků. Dříve, než si polský král mohl vyjednat pomoc z Berlína, zaplavily jeho zemi švédské jednotky a on musel potupně uprchnout do exilu. Fridrich Vilém se proto domluvil na spojenectví s triumfujícím švédským vladařem Karlem X., což byl shodou okolností také nápadník a bratranec švédské panovnice Kristýny. Oba panovníci byli obtlouští, hřmotní válečníci i výborní hospodáři. Zatímco Fridricha Viléma excentrická Kristýna odmítla a vysmála se mu, Karlovi sice také dala košem, ale jako pomyslné odškodnění mu předala švédskou korunu. A od tohoto prvního švédského monarchy z falcké dynastie, který obsadil velkou část Polska, přijal Fridrich Vilém Pruské vévodství jako léno.⁴⁷

Během roku se situace švédského krále prudce zhoršila, neboť Poláci povstali proti luteránským „psům“, přičemž získali spojence v Rakousku, Dánsku a Nizozemsku. Ukázalo se, že geniální básník Dante Alighieri měl pravdu, když napsal, že nelze věřit „v ten lživý přelud štěstí, jež nikdy nesplní, co přislíbí“.⁴⁸ Karel X. sice s významnou pomocí Braniborů v červenci 1656 ve vražedné bitvě u Varšavy triumfoval, ale polsko-litevskou unii si nepodrobil. Jak napsal polský spisovatel Henryk Sienkiewicz v románu *Potopa*: „...švédský lev pozřel více, než jsou jeho útroby s to.“⁴⁹ Aliance s Fridrichem Vilémem proto rázem získala na ceně, a Fridrich Vilém si za její prodloužení neváhal švédskému králi říci o uznání suverenity Pruského vévodství. Jakmile toho dosáhl, bez rozpaků přešel na druhou stranu. Olivský mír z roku 1660 mu poté přinesl menší územní zisk a definitivní potvrzení suverenity Pruského vévodství ze strany císaře, polského a nového

47) P. Englund: *Nepřemožitelný*, s. 250–272.

48) Dante Alighieri: *Božská komedie*, s. 131.

49) H. Sienkiewicz: *Potopa*, s. 5.

švédského krále. Ve Varšavě tak již nikdy nemuseli braniborští vyslanci při změně vlády v Královci pokleknout před polským monarchou. Během pětileté války Fridrich Vilém prokázal, že je zdatným vojevůdcem a zkušeným diplomatem. Jeho pravnuke – Fridrich II. o něm napsal, že „se dosud území získávalo pouze dědictvím nebo sňatkem. Velký kurfiřt rozšířil svou moc zbraněmi a jednáním“.⁵⁰

Dodejme, že k nejznámějším „českým“ obětem severní války patřil bratrský biskup, myslitel a filozof Jan Amos Komenský, který v roce 1655 vyjednáváním ubránil své bydliště, polské město Lešno před zničením švédskou soldateskou. O rok později však město zapálili polští vzbouřenci a Komenský v plamenech přišel o většinu majetku, knihovnu i rukopis česko-latinského slovníku, které považoval za své stěžejní dílo. Otřesený a zklamaný odešel do Nizozemska, rodiště manželky Fridricha Viléma.

V 70. letech 17. století Fridrich Vilém dále úspěšně manévroval na evropské diplomatické šachovnici. Nejříve stál na straně Nizozemska, poté uzavřel mír s Francií, ale zanedlouho přešel do císařského tábora. Švédové proto jako francouzští spojenci vpadli do Braniborska. Ke značnému překvapení celého kontinentu kurfiřtova vojska v neděli 28. července 1675 zvítězila v památné bitvě u Fehrbellinu nad neporazitelnou švédskou armádou, čímž založila slávu pruských zbraní. Dvorskí básníci proto srovnávali Fridricha Viléma, který si vydobyl přízvisko „Velký kurfiřt“, s antickým hrdinou Aeneem, který „po nivách vůkol tam mrtvolý hromadil, neboť zuřil jak bystrina dravá neb černý bouřlivý vichr“⁵¹.

Fridrich Vilém vytlačil Švédy z vlastního území a obsadil švédskou část Pomořanska, jež však později musel zase vrátit. Francouzi totiž na mírových jednáních zachránili Švédy a císař s tím souhlasil, neboť si nepřál, aby Braniboři rozšířili svá území u Baltu. Zkušený diplomat a přeběhlík mezi aliancemi Fridrich Vilém se kupodivu urazil a podle svědectví dvořanů do konce života zůstal zatrpklým a zádumčivým. Jeho pravnuke Fridrich II. při jeho hodnocení zamlčel kurfiřtovu choleričnost, despotičnost a jeho víru na čerty, duchy, Bílou paní a podporu různých šarlatánů provozující alchymii a černou magii, o to více zdůrazňoval jeho klady: „Široký obzor a hluboký úsudek z něj činily zkušeného státníka. Svou pracovitostí a lidumilstvím se

50) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 9.

51) P. Vergilius Maro: Aeneis, s. 276.

stal dobrým knížetem. Nebezpečným svodům lásky nebyl přístupný, něžnou slabost projevoval pouze své manželce. Miloval víno a společnost, nikdy se ale neoddával prostopášnostem.⁵²

Manželka Velkého kurfiřta, hluboce věřící, svědomitá, praktická a pragmatická Luisa Jindřiška Nasavsko-Oranžská, byla pro manžela nejen milovanou družkou, ale taktéž politickou rádkyní a velmi schopnou hospodářkou. Osobně řídila chod svých statků, založila papírnu a zavedla pěstování brambor. Její vnuk Fridrich Vilém I. a pravnuke Fridrich II. po ní zdědili smysl pro čísla a správu hospodářství. Porodila šest dětí, a pokud mohla, doprovázela manžela na všech cestách, válečných taženích i lovech. Bohužel zemřela na tuberkulózu v nedožitých čtyřiceti letech.⁵³

Po jejím skonu Fridrich Vilém již v rodinném životě příliš štěstí nezažil. Po roce truchlení stanul před oltářem podruhé, tentokrát s Doroteou Holštýnsko-Glücksburskou. Jeho třem synům nebyla vlídnou matkou, naopak žárlivou macechou. Porodila čtyři prince a tři dcery, jež všemožně protěžovala. Po náhlé smrti následníka Karla Emila vznikly dokonce dohady, že ho kurfiřtka otráвила. Podezření ještě vzrostlo poté, co nečekaně onemocněl i nový dědic – Fridrich. Nakonec se uzdravil, ale o pár let později skonala po krátkém pobytu u berlínského dvora jeho žena, zdravím kypící Alžběta Henrietta Hesensko-Kasselská. Poměry v rodině tedy měly k idyle velmi daleko. Ostatně již Římané věděli, že nenávisť mezi blízkými příbuznými bývá obvykle nejprudší. Francouzská diplomacie otevřeně podporovala Doroteu a Ludvík XIV. se stal jedním ze svědků kurfiřtovy závěti z roku 1680, kterou Fridrich Vilém přiřknul mladším synům suverénní území, čímž porušil zásadu nedělitelnosti státního území.⁵⁴ Císařští diplomaté naopak podporovali následníka, jehož po celý život provázela nedůvěra k francouzské politice.

Situace v rodině Velkého kurfiřta se vyhrotila po podezřelém skonu prince Ludvíka roku 1687. Na plese u kurfiřtky se napil oranžády a zkolaboval. Tehdy se již panovníci říkalo „braniborská Agrippina“. Srovnávali ji tak s matkou císaře Nerona, kterému údajně proklestila cestu na trůn mnoha komploty a otrávením svého manžela. Z prvního kurfiřtova manželství zbyl jenom Fridrich, který se dlouho nerozmýšlel a uprchl do Kasselu. Uvidíme,

52) W. von Seidlitz (ed.): Friedrich, s. 11.

53) H. Lademacher (ed.): Oranien-Nassau, s. 97–124.

54) Ch. von Brühl: Anmut, s. 56–77.

že se nejednalo o poslední útěk korunního prince v braniborských dějinách. Po dlouhých jednáních následník svolil k návratu. O několik měsíců později, na jaře roku 1688 dosedl jako Fridrich III. na trůn a s císařovou podporou okamžitě zrušil otcovu závěť, takže jeho čtyři polobratři „ostrouhali“ a nezískali žádný podíl na vládě. A co se stalo s údajnou travičkou? Manžela přežila pouze o jeden rok, zemřela během lázeňského pobytu v Karlových Varech. Svým dětem zajistila alespoň schwedtské panství zahrnující tři města, tři zámky a třicet tři vesnic. Jeden z nich se o pár let později postaral o velký skandál, neboť se tajně oženil s „pouhou“ piemontskou šlechticnou, která byla ještě k tomu katoličkou. Jen pro zajímavost dodejme, že poté, co prožila další manželství s významným saským dvořanem, byla pohřbena v Bohosudově.

Za vlády Fridricha Viléma vstoupilo Braniborsko-Prusko do evropské politiky jako důležitý hráč. Jeho nová stálá státní armáda o třiceti tisících kvalitně vycvičených bojovníků mu zajistila pozornost hlavních hráčů. Kurfírtův vítězný zápas se stavovskou opozicí, vytvoření fungujícího daňového systému a značných finančních rezerv, provádění merkantilistické politiky a budování stále armády umožnily upevnění ústřední moci a připravily konsolidovanou a silnou zemi na převzetí dominantní role v protestantském severním Německu. Německý historik Heinz Schilling zdůraznil i specifickou duchovní a politickou mentalitu, která byla určující pro raně novověké následovníky Velkého kurfírta. Měl na mysli: „... stále sílící zájem o ekonomické a technické inovace a vůli podporovat je usídlováním zahraničních odborníků a velkorysou imigrační politikou.“⁵⁵

Dědeček

V 17. století se klíčové události soustředily do roků, končících na osmičky. V roce 1608 přišel císař Rudolf II. o více než polovinu říše, v roce 1618 začala a roku 1648 skončila třicetiletá válka, roku 1628 se na své první plavbě potopila švédská válečná loď Vasa, roku 1658 zemřel lord protektor Oliver Cromwell, roku 1668 skončila devoluční válka a o deset let později ukončili nizozemskou válku, obě rozpoutal francouzský „král Slunce“ Ludvík XIV.,

55) H. Schilling: Höfe, s. 370.